

І. В. Власенко, А. П. Богун, А. В. Березняк

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Здатність бійця ефективно виконувати поставлене завдання в смертельно небезпечній ситуації характеризує його боездатність. В історії існує велика кількість випадків, коли безприкладна хоробрість воїнів вирішувала результат майже програного бою. Чисельно малі підрозділи за рахунок натиску, рішучості одержували перемогу у добре підготовленого й озброєного війська супротивника. Наприклад, у 1790 р. штурм російськими військами неприступної фортеці Ізмаїл тривав 9 годин, при цьому загинуло 26 тис. турків, втрати росіян склали 1815 чоловік. Перемога була повною, швидкою і вражаючою уяву. Автор книги «Наука перемагати», геніальний полководець О. В. Суворов у бойових діях і під час коротких перепочинків приділяв велику увагу підготовці й підняттю бойового духу своїх солдатів. Термін «бойовий дух» введений цим великим російським полководцем. Нині зазначене поняття має більш широке значення, і є сукупністю підготовки й особистих якостей, якими повинен володіти воїн – переможець.

Особовий склад підрозділів правоохоронних органів дуже часто піддає своє життя серйозній небезпеці, на несення служби в екстремальних умовах приходиться понад 50% службового часу. При цьому працівник правоохоронних органів перебуває під дуже сильним зовнішнім і внутрішнім впливом. Зовнішні екстремальні фактори своєю значимістю, тривалістю й інтенсивністю швидко знижують боездатність працівника міліції. Не менш значимий і внутрішній вплив. Найдужчий рефлекс, інстинкт самозбереження, змушує міліціонера йти від небезпеки, не рухатися, не виконувати небезпечний наказ, а службовий обов'язок змушує зневажати небезпеку й виконати поставлене завдання. Внутрішні протиріччя дуже швидко виснажують працівника міліції, що робить дуже важким і виконання підрозділом поставленого завдання. Тому підвищення готовності кожного міліціонера до виконання поставленого завдання є одним з важливих аспектів забезпечення ефективної роботи підрозділів ОВС. Мета нашого дослідження – встановити основні напрямки підвищення готовності працівників міліції до дій в екстремальних ситуаціях.

Боездатність міліціонера включає велику кількість складових: професійний рівень, фізичні й психологічні здібності, впевненість у власній правоті й у верховенстві закону [1].

Фізична готовність працівників міліції різних підрозділів і регіонів України, як показало опитування, проведене у 2002–2006 роках, є основним показником боездатності. При цьому опитувані вказали на наявність 6-ти найбільш значимих у цьому

зв'язку видів підготовки (1 – фізична підготовка, 2 – знання нормативної бази, 3 – тактика і дії в екстремальних ситуаціях, 4 – психологічна підготовка, 5 – вогнева підготовка, 6 – заходи особистої безпеки). Значимість цих видів підготовки для удосконалення боєздатності працівників міліції зазначена на рис. 1.

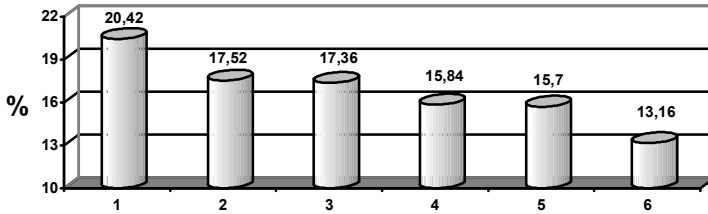

Рис. 1. Значимість основних видів підготовки для удосконалення боєздатності працівників міліції

Фізична готовність є не тільки фізичною здатністю (фізіологічними й антропометричними особливостями людини, вагою й ін.) щодо виконання поставленого завдання (іноді навіть зовсім неможливі завдання виконувалися). У цьому виді готовності необхідно враховувати і час, що може витримувати міліціонер при даному фізичному навантаженні й фактори, що можуть знижувати фізичну готовність (кліматичні умови, поранення, психологічна обстановка, місцевість, де проходить службова діяльність). Як було встановлено нами у ході опитування, спочатку необхідно удосконалювати саме фізичну готовність.

При несенні служби у штатних ситуаціях ці фактори не дуже значні, але під час проведення спеціальних операцій вони обов'язково повинні враховуватися. Нами був проведений експеримент по проходженню спеціальної смуги перешкод (дистанція 100 м) у засобах індивідуального бронезахисту (далі – ЗІБ) (бронезилет «Міраж», шолом «Сфера»). Експеримент проходив при температурі 30°C. Група випробуваних повинна була подолати смугу перешкод вічі, другий раз після п'ятихвилинного відпочинку. У підсумку результат бігу в другий раз знизився на 0,91%. Навіть у режимі, що щадить, змодельованому нами без смертельної протидії (режим навчання), за відсутності зброї, відволікаючих факторів, плутанини, фізична готовність знижується дуже швидко. А це означає, що під час проведення спеціальних операцій цей фактор необхідно враховувати.

Для встановлення більш об'єктивної картини зниження фізичної готовності необхідно враховувати фізіологічні показники працівника міліції. З цією метою був проведений експеримент, під

час якого трьом групам курсантів ставилося завдання пробігти три дистанції (200 м, 400 м, 600 м) у трьох комплектах ЗІБ (1 – бронезилет «Панцир Універсал», шолом «СШ-68», 2 – бронезилет «Панцир 3-95», шолом «Сфера», 3 – бронезилет «Міраж», шолом «Сфера»). При цьому враховувалися наступні показники: частота серцевих скорочень, верхній і нижній артеріальний тиск і час бігу. Для об'єктивності порівняння курсантам було запропоновано подолати дистанцію без ЗІБ, а наступного дня в ЗІБ. Графічне зображення результатів експерименту подано на рис. 2 і 3. На рисунках показана динаміка зміни основних параметрів, що вимірялися в процесі проведення експериментів, залежно від дистанції і комплекту ЗІБ.

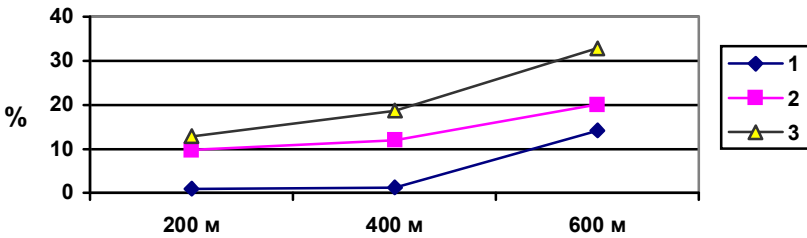

Рис. 2. Погіршення результатів бігу у відсотках залежно від дистанції і комплекту ЗІБ

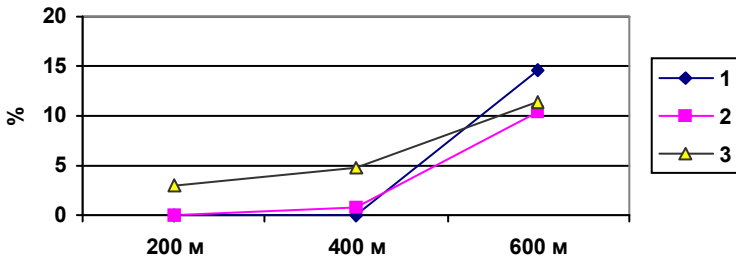

Рис. 3. Підвищення частоти серцевого скорочення у відсотках, залежно від дистанції бігу і комплекту ЗІБ

Результати артеріального тиску після подолання дистанції без ЗІБ і в них також вказують на підвищення цього параметра залежно від дистанції і комплекту ЗІБ. У середньому підвищення верхнього артеріального тиску склало 6,71%, а нижнього 2,34%. Підводячи підсумок проведеного експерименту, необхідно вказати,

що фізіологічно параметри різко починають змінюватися після 2,5 – 4 хв. інтенсивного навантаження, а результати знижуватися після 4,5 – 6 хв. Дана закономірність зниження фізичної готовності справедлива для курсантів, що не мають достатньої фізичної підготовки. Ці межі для підготовленого особового складу спеціальних підрозділів будуть вище. Параметри цих меж для спеціальних підрозділів – тема для особливих досліджень. Параметри, що підвищують і знижують фізичну готовність, необхідно враховувати під час оперативних дій працівників правоохоронних органів. Для забезпечення ефективності даної складової необхідні подальші дослідження.

Другим за значимістю елементом для досягнення високої боєздатності є знання нормативних актів, інструкцій, документів, рекомендацій. Важливість глибокого знання нормативних документів працівниками міліції полягає в їхній здатності діяти швидко й рішуче за рахунок впевненості у своїй правоті й об'єктивності прийнятого рішення, не боячись бути засудженим за протиправні дії. Згідно зі статистичними даними МВС Росії, кожен четвертий працівник міліції загинув, виявивши нерішучість при застосуванні табельної зброї в умовах реальної небезпеки. Крім того, тільки 50% опитаних вказало, що будуть стріляти на поразку у випадку, якщо на них буде зроблений збройний напад. Опитування, проведене у ХНУВС у 2003 – 2006 роках, також вказало на проблеми в цій сфері, наприклад, 37,25% опитаних не наважаться відкрити вогонь на поразку по людині, навіть у ситуаціях, зазначених у ст. 15 Закону України «Про міліцію». У випадках, передбачених законом, про необхідність застосування інших спеціальних засобів вказало тільки 65,22%, фізичної сили – 87,73% опитаних. Відповідаючи на питання, що заважає застосовувати працівникам міліції адекватних дій, майже всі вказали на можливість покарання. Результати опитування працівників міліції показали також, що 62,3% від загального числа опитаних вважають найскладнішими, при вивченні правових основ застосування вогнепальної зброї, норми, що встановлюють межі допустимого заподіяння шкоди при її застосуванні. Невпевненість у собі й незнання своїх прав і обов'язків призводить або до бездіяльності, або до порушення закону працівником правоохоронних органів.

Опитування, проведене у різних підрозділах ОВС України в 2002 – 2005 роках, із приводу необхідності проведення юридичної підготовки залежно від стажу роботи в ОВС, вказало на те, що така підготовка більш необхідна таку підготовку в перші роки служби, що має логічне пояснення. Саме ця категорія працівників міліції ставить на перше місце одержання цих знань. Результати опитування подані на рис. 4.

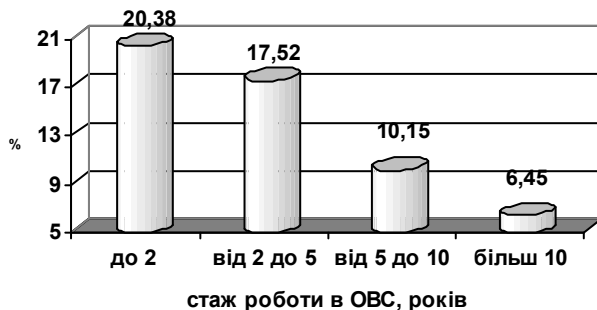

Рис. 4. Співвідношення юридичної підготовки з іншими видами підготовки, залежно від стажу роботи в ОВС

Зі збільшенням стажу роботи в ОВС працівники міліції більш ретельно вивчають нормативну базу і згодом мають проблеми тільки у відновленні знань, які вони постійно використовують на практиці, що робить ці знання ґрунтовними. При цьому готовність до виконання оперативних завдань працівниками міліції також залежить від стажу роботи в ОВС. Навіть у смертельно небезпечній ситуації працівники міліції з великим стажем роботи діють більш рішуче, знання своїх прав і обов'язків, нормативних документів не дозволяють їм робити непробачної помилки.

Третя складова – тактика дії в екстремальних ситуаціях – дозволяє працівникам міліції вивчити порядок дій, особливо в екстремальних умовах, а головне, виконувати ці дії на практиці. Готовність міліціонера вірно діяти в нормальних і в екстремальних умовах дозволяє йому в цілому виконувати поставлені перед ним завдання, одночасно забезпечуючи особисту безпеку і безпеку оточуючих. Не знаючи, як діяти у певній ситуації, працівник правоохоронних органів не діє або діє невірно, і в тому і в іншому випадку це призводить до зриву виконуваних завдань, поранення і загибелі працівників міліції, населення, яке знаходиться поруч. Окрема проблема – удосконалювання тактики дій під час проведення спеціальних операцій, але рішення цієї проблеми виходить за межі даної роботи і заслуговує особливого розгляду. Можна стверджувати, що у результаті опитування працівників міліції було встановлено, що організація і проведення спеціальних операцій не задовільняє більш 75% опитаних, а ефективність проведення спецоперації на 28,5% залежить від тактичних прийомів. У той же час, опитування особового складу підрозділів ОВС різних регіонів України вказало на те, що практично всі опитані несли службу в умовах яких-небудь надзвичайних ситуацій, і зі збільшенням

терміну служби цей показник наблизився до 100%, динаміку цієї тенденції на прикладі двох видів надзвичайних ситуацій можна спостерігати на рис. 5.

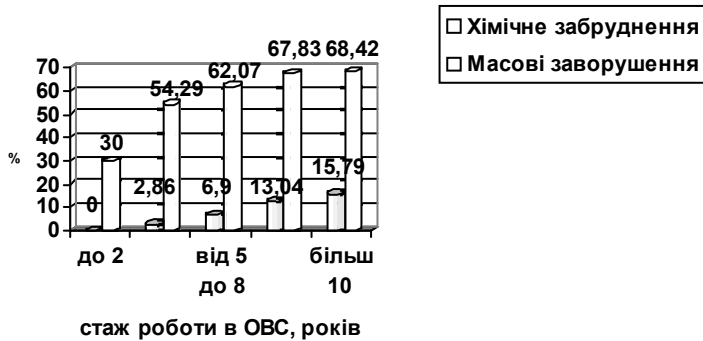

Рис. 5. Присутність працівників міліції в зонах дії різних надзвичайних ситуацій

Проведене опитування серед працівників міліції різних підрозділів України показало, що міліціонери на 60,44% підготовлені до дій у складних та екстремальних ситуаціях. Дослідження готовності працівників правоохоронних органів нести службу в умовах екстремальних ситуаціях – складне завдання, тому що складно моделювати екстремальні умови. Але з певними умовностями нами було проведено ряд експериментів у цій області. Екстремальна ситуація є ситуацією, у результаті якої відбувається негативний вплив на здоров'я і життя людини, і до цих умов людина не адаптована.

Експеримент, що був проведений нами, представляв подолання смуги перешкод у ЗІБ. Дистанція долалася двічі з перервою в два дні. У першому випадку проводився біг на час, але без імітації небезпеки, у другому випадку під час бігу переодягнена група «терористів» робила постріли холостими набоями з АКСУ і пістолета, використовувала вибухові пакети, а також залякувала відповідними окриками. Результати подолання смуги перешкод курсантами збільшилися в другому випадку в середньому на 4,41%. При цьому погіршилися фізіологічні показники випробуваних: частота серцевих скорочень збільшилася на 0,64%, верхній і нижній артеріальний тиск збільшився відповідно на 5,11% і 1,78%, а кистьова динамометрія двох рук знизилася на 2,95%. Фізіологічні показники учасників експерименту говорять про зниження їхнього ступеня готовності при прояві небезпечних факторів. Спостерігалися випадки, коли курсанти зупинялися, побачивши, як раптово вибі-

гає «терорист», що на ходу веде вогонь з автомату. Відсутність досвіду присутності в аналогічних ситуаціях та страх, що виникає, скоював дії курсантів.

Звідси видно, що четвертою складовою боездатності є психологічна готовність. Тому ще одним показником готовності виконання поставленого завдання в екстремальних умовах є наявність реакцій і емоцій, що виявляються у працівників міліції у смертельно небезпечній ситуації. Проведене опитування 154-х працівників міліції встановило, що у таких ситуаціях у середньому в них з'являлись 1,4 види реакцій на кожного. Але в той самий час 2,5% опитаних вказали, що ці реакції і емоції (втрата свідомості, заціпеніння, неконтрольований страх, паніка), повністю не дали виконувати завдання, 22,26% опитаних піддавалися емоціям і реакціям, що серйозно заважали виконанню завдання (жах, гнів, тремтіння кінцівок, запаморочення, потемніння в очах, кров з носа).

Психологічна готовність для працівників правоохоронних органів важлива не тільки під час дій в екстремальних умовах, але й необхідна під час несення служби в нормальних умовах (бесіда й опитування свідків, зауваження правопорушникам, зупинення хуліганських проявів, зупинення транспортного засобу, патрулювання місцевості). Психологічно важко протиставити себе, служителя закону, і правопорушника. Крім того, як показало опитування працівників міліції різних підрозділів України, під час несення служби працівники міліції внутрішньо піддаються психологічному впливу. Опитувані вказали на наявність двох найбільш значимих страхів:

- страх припуститися помилки;
- страх одержання травми.

Дані види впливу приз повністю не дали виконувати задачу водять до негативних наслідків. У 2004 – 2005 році в Національному університеті внутрішніх справ був проведений експеримент по визначенню впливу травмонебезпечного фактора на людину, що використовує протиударні щитки (Ш-308). Після того як випробувані уперше вдягли протиударні щитки, провадилася на початку імітація, а потім робився сильний удар твердим, важким предметом по колінному суглобу, захищеному щитком. При цьому фіксувалися фізіологічні параметри: частота серцевих скорочень, верхній і нижній артеріальний тиск до і після іспитів. В іспитах узяло участь 10 добровольців.

Навіть візуально спостерігалася реакція учасників експерименту. Страх одержання травми змушував їх відсмикувати ногу, закривати очі, робити інстинктивні рухи руками, закриваючи коліно, з'являлася відповідна гримаса на обличчі і т.д. У результаті експерименту було встановлено, що частота серцевих скорочень підвищилася на 0,64%, нижній артеріальний тиск на 4,46%, а

верхній артеріальний тиск на 14,51%. Настільки незначне підвищення частота серцевих скорочень обумовлене малим часом проведення експерименту. При тривалому перебуванні під дією смертельної небезпеки частота серцевих скорочень досягає 120-ти і більше ударів за хвилину. Така негативна реакція розмороє людину, викликає швидко прогресуюче стомлення, і через якийсь час цілком виводить її з ладу.

П'ята складова готовності працівників міліції – це їхня здатність і готовність використовувати вогнепальну зброю. Правовий аспект цього питання був розглянутий вище. На готовність застосовувати працівником міліції вогнепальну зброю впливає і сама ситуація, що виникає під час проведення оперативних дій: час доби, наявність сторонніх осіб у секторі обстріду, фактори, що відволікають (світло, звук), загибель чи поранення товаришів, перебування в місцях масової загибелі населення і т.д.

Вплив екстремальної ситуації на ефективність виконання поставлених завдань працівниками міліції досліджувався у 2003 – 2005 роках у Харківському Національному університеті внутрішніх справ. У першій серії дослідів курсантам ХНУВС було запропоновано зробити 3 постріли по спортивній мішені з дистанції 25 метрів. На цьому етапі експеримент був розділений на дві частини, у яких брали участь 28 курсантів. Перша частина стрільби провадилася без впливу відволікаючих факторів, а в другій частині під час проведення стрільби включалася голосна, різка музика.

У результаті впливу відволікаючої, дратівної музики влучність випробуваних знизилася на 8,97%. При цьому в другій частині стрільб у 57,14% курсантів результати погіршилися, а в 39,29% – покращилися. Ще одним фактором, що показує ступінь впливу різних звуків на стрільця під час стрільби, є кількість повторних стрільб доти, поки точність при використанні вправи не буде відповідати задовільній оцінці. У першому випадку тільки один раз була повторена стрільба, а в другому – п'ять разів.

Як свідчать результати проведеного після стрільб опитування, майже усі, в кого результати виконання вправи залишилися колишніми або покращилися, любили слухати аналогічну музику. Звідси можна зробити наступні висновки: по-перше, будь-який відволікаючий фактор чи подія знижує працездатність працівника міліції, а по-друге, досвід емоційно-вольового поведіння дозволяє стабілізувати працездатність.

Останньою складовою готовності працівника міліції виконувати поставлені завдання є забезпечення заходів особистої безпеки. Добре захищений сучасними й ефективними засобами захисту, працівник міліції діє більш рішуче й адекватно. Відпрацьовані на практиці заходи особистої безпеки під час несення служби використовуються й у житті, що відбувається на рівні рефлексів (навичок).

Але в цій складовій ховаються істотні недоліки. Проведене опитування серед працівників міліції різних підрозділів України в 2002 – 2005 роках вказало на те, що іноді їм не вистачає знань по забезпеченню особистої безпеки в екстремальних ситуаціях. На рис. 6 показана ця закономірність, залежно від віку працівників міліції.

Аналізуючи гістограму подану на рис. 6, виходить, що з роками кількість тих, кому не вистачає знань по забезпеченню особистої безпеки в екстремальних ситуаціях, зростає. Така тенденція спостерігається тому, що з роками збільшується кількість екстремальних ситуацій, в які потрапляють працівники міліції. А розглянувши цю тенденцію, залежно від стажу роботи в ОВС, було, на жаль, виявлено, що знання в цій області майже не здобуваються, тобто залишаються незмінними. У середньому про нестачу знань у цій сфері заявило 61% опитаних. Це підтверджує висновок, що питанням забезпечення особистої безпеки, особливо в екстремальних умовах, у системі професійної підготовки МВС приділяється недостатня увага.

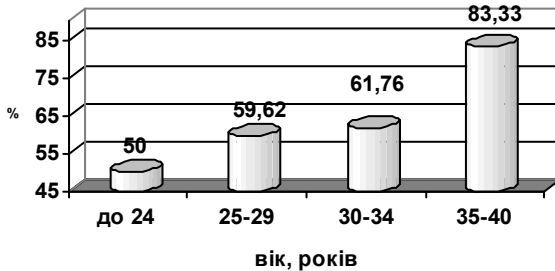

Рис. 6. Залежність кількості тих, кому не вистачало знань по забезпеченню особистої безпеки в екстремальних ситуаціях, від віку опитуваних

Підкреслюють незадовільний стан справ у сфері забезпечення особистої безпеки слабкі знання і навички при використанні засобів індивідуального захисту, тому певний інтерес представляє залежність знань і навичок від стажу роботи в органах і підрозділах внутрішніх справ. Це підтверджується опитуваннями, що були проведені нами в ХНУВС у 2001 – 2004 роках, і результати яких відображені, відповідно, на рис. 7 і 8.

Рис. 7. Здатність працівників міліції правильно вибрати вид бронежилета, залежно від стажу роботи в ОВС

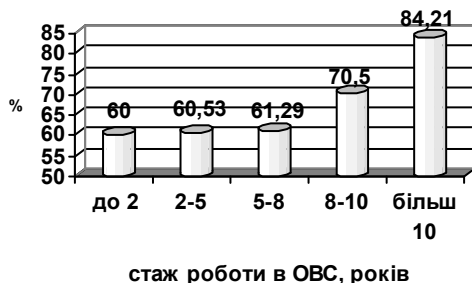

Рис. 8. Здатність працівників міліції правильно визначити стан бронежилета, доцільність його подальшого використання, залежно від стажу роботи в ОВС

Як показано на рис. 5, працівники міліції при збільшенні стажу роботи все частіше беруть участь у ліквідації масових порушень суспільного порядку. З роками кількість міліціонерів, що бере участь у припиненні масових заворушень, зростає з 30% до 70%. Аналогічно збільшується з роками кількість працівників міліції, що беруть участь у збройному протистоянні зі злочинцями. Практично усі опитувані вдягали і використовували ЗІБ під час несення служби. На рис. 7 відображена здатність працівників міліції правильно вибрати вид бронежилета, залежно від виду загрози. Але той факт, що навіть після 10-ти років служби в ОВС тільки 73,68% опитаних здатні правильно вибрати вид бронежилета, викликає занепокоєння. На рис. 8 показана здатність працівників міліції правильно визначити стан бронежилета, доцільність його подальшого використання. Якісне поліпшення цієї здатності відбувається після 8-ми років служби в ОВС, а це вказує на

те, що молоді міліціонери, без досвідченого товариша поруч, не в змозі забезпечити собі достатній рівень безпеки. Вдягаючи несправний, ушкоджений, без додаткових бронепластин бронезильт, вони думають, що мають абсолютний захист.

У цілому в результаті опитування було встановлено, що здатні визначити захисні властивості ЗІБ, правильно їх вибрати, одягти, носити, зберігати, обслуговувати і знають заходи особистої безпеки під час їх експлуатації тільки 14,24% опитаних. З цього випливає, що працівники міліції не мають достатньої підготовки в цій сфері після проходження первинної підготовки, що підтверджується і статистичними даними. Так, згідно зі статистичними даними, відомо, що в Україні рівень травматизму найбільший серед працівників міліції, що мають стаж роботи до 5-ти років. Їх знання майже цілком залежать від досвіду, який вони одержують під час виконання небезпечних завдань, іноді це є для них останнім іспитом. Тому необхідно приділяти більшу увагу тренуванням, навчанню, практичним заняттям, бесідам з досвідченими працівниками міліції.

Розглянути більш ґрунтовно дане питання в одній роботі неможливо, але вказати основні напрямки вирішення даної проблеми і було нашим основним завданням. Підбиваючи підсумки, хочеться сказати про необхідність обов'язкового продовження наукових пошуків в області дослідження й підвищення готовності працівників правоохоронних органів до несення служби і виконання поставлених завдань. Назріла необхідність створення методики визначення ступеня готовності окремого міліціонера й підрозділу в цілому для виконання визначених завдань. Удосконалення цієї здатності дозволяє докорінно збільшити професійний рівень правоохоронних органів. Як показує аналіз, усі складові боєздатності тісно взаємозалежні. Так, наприклад, не можна говорити про тактику дій, особливо в екстремальних умовах, без психологічної готовності, й говорити про психологічну готовність без забезпечення заходів особистої безпеки також неможливо. Як бачимо з вищезазначеного, усі складові можна удосконалювати за рахунок якісного проведення професійної підготовки, але для цього необхідно переглянути основні принципи, методики і способи цієї підготовки.

Список літератури: 1. Наказ МВС України № 1444 від 25.11.2003 «Про затвердження настанови по організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України». К., 2003.

Надійшла до редколегії 01.02.07